

Avrodöviz Mevduatların İşleyişi

Günümüzde, bir ülkenin bankalarında tutulan yabancı para mevduatlarına avrodöviz mevduatlar denilmektedir. Avrodöviz teriminin kökeni avrodolardır. Birçok ülkede avrodolar teriminin ortaya çıkmasından çok önce de yabancı para mevduatları görülmesine rağmen, terimin ortaya çıkmasını sağlayan ilk mevduatlar 1950'li yılların başlarında başta Londra bankaları olmak üzere Avrupa bankalarında tutulmaya başlayan ABD doları mevduatlarıdır. Bu döviz mevduatları zamanla avrodöviz piyasası olarak bilinen uluslararası para piyasasını oluşturmuştur.

Türkiye'de 1984'te başlayan avrodöviz mevduatlarına döviz tevdiat hesabı (DTH) denilmesi nedeninin, 1970'li yılların ikinci yarısında baş gösteren döviz darboğazının yurtdışında yaşayan vatandaşların tasarruflarının ülke ekonomisine kazandırılarak aşılması amacıyla 1976 yılında TCMB'de açılmaya başlanılan kredi mektuplu işçi döviz hesaplarına verilen adın *Kredi Mektuplu Döviz Tevdiat Hesabı* olduğunu düşünüyoruz. 7 Temmuz 1984 tarihli Türk Parası Kıymetini Koruma (TPKK) Hakkında 30 Sayılı Karar ile yurtdışında yerleşiklerin yerel bankalarda yabancı para mevduat açmalarına izin verildikten sonra başlayan avrodöviz mevduatlarını Karar'ın DTH olarak adlandırmasının nedeni bu olsa gerektir. Ayrıca, 30 Sayılı Karar yerel bankalara yurtdışında döviz tutma izni vermiş ve yerel bankaların diğer ülke paralarının muhabir bankacılık sistemlerini kullanarak yurtdışı ödeme yapmalarına olanak sağlamıştır. Karar'ın bir başka önemi de yerel bankaların birçok kredi türünde yabancı para kredi vermelerini serbestleştirmiş ve diğer kredi türlerinde yabancı para kredileri vermelerini Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığının bağlı bulunduğu bakanlığın iznine tâbi kılarak, yerel bankaların yabancı para kredi vererek avrodöviz mevduat yaratmalarına olanak sağlamış olmasıdır.

Bölümün gerisinde avrodöviz hesaplarının işleyişini anlatabilmek amacıyla, diğer yabancı para takas ve mutabakat sistemleri bazı ayrıntılarda farklılaşsalar da ABD doları takas ve mutabakat sisteminden özünde farklı olmadıklarından, avrodolar hesaplara odaklanacağız. Ayrıca, bir ABD dolarının 20₺ ve TCMB'nin bankalarda açılan avrodöviz mevduatlara uyguladığı zorunlu karşılık oranının %25 olduğunu kabul edeceğiz. Kolaylık olsun diye yapacağımız bir başka kabul de bankaların zorunlu karşılıkların hepsini TCMB'de tuttuğu olacak. Gerçekte TCMB bankalardan zorunlu karşılıkların bir bölümünü kendisinde tutarlarken, kalan bölümünü ABD'deki muhabir bankalarında tutup raporlamasını isteyebilir. Güncel uygulama bu olup,

TCMB bu oranları gerekli gördükçe değiştirmektedir. Son olarak, işlemler öncesinde yerel bankaların kur riskinin tümüyle telafi edilmiş olduğunu varsayacağız.

Tablo 1.a, Yunanistan’da yerleşik bir bankanın bir Yunan müşterisi, Türkiye’de yerleşik bir bankanın bir Türk müşterisine dolar gönderdiğinde yapılan takas ve mutabakatın sonucunu bilançolar üzerinden göstermektedir. Yunanistan’daki banka Yunan Bank (YB), Yunan müşteri YM, Türkiye’deki banka Türk Bank (TB) ve Türk müşteri TM olsunlar. Yunan Bank’ın ABD muhabir bankasının A Bank (AB), Türk Bank’ın ABD muhabir bankasının B Bank (BB) ve ABD merkez bankasının (gerçek kısa adı olan) Fed olduğunu varsayalım¹. Bir bankanın bir başka bankada tuttuğu hesabı birinci banka Nostro (İtalyanca bizim), ikinci banka Vostro (İtalyanca sizin) hesabı olarak adlandırmaktadır. Şunu da ekleyelim ki YB Türkiye’de yerleşik bir banka ve YM de bu bankanın Türkiye’de yerleşik bir müşterisi olsalardı da, iki banka arasındaki takas ve mutabakat aynı şekilde işleyeceğinden, Tablo 1.a’da gösterilen bilançolar değişmeyeceklerdi.

Tablo 1.a: Yunan Bank’tan Türk Bank’a Dolar Transferi

YB		AB		Fed		BB		TB	
Aktif	Pasif	Aktif	Pasif	Aktif	Pasif	Aktif	Pasif	Aktif	Pasif
Nostro AB -100\$	YM -100\$	Fed -100\$	Vostro YB -100\$		AB -100\$				
					BB +100\$	Fed +100\$	Vostro TB +100\$	Nostro BB +100\$	TM +100\$

Tablo 1.b’de ise, mevduat geldikten sonra Türk Bank’ın rezerv zorunluluğunu karşılamak amacıyla yaptığı işlemin ayrıntıları verilmiştir. Bu işlemler sonrasında kur riski ortaya çıkmadığından, Türk Bank’ın kur riski telafisi gerekmemektedir.

Tablo 1.b: Türk Bank’tan TCMB’ye Dolar Rezerv Aktarımı

¹ Tablo 1.a’daki Fed, aslında Federal Reserve Bank of New York’tur. A Bank ile B Bank aynı bankaysalar, Yunan Bank ve Türk Bank arasındaki mahsuplaşma o bankanın bilançosunda yapılır ve Fed’e gerek kalmaz.

TB		BB		Fed		TCMB	
Aktif	Pasif	Aktif	Pasif	Aktif	Pasif	Aktif	Pasif
Nostro BB -25\$		Fed -25\$	Vostro TB -25\$		BB -25\$		
TCMB +25\$					TCMB +25\$	Fed +25\$	TB +25\$

Tablo 1.a ve Tablo 1.b'den gördüğümüz, dışarıdan ülkeye 100\$ geldiğinde ülke likit döviz varlıklarının 100\$ artarken, TCMB brüt rezervinin 25\$ arttığı ancak TCMB net rezervinin değişmediğidir. Türk Bank'ın muhabir bankası B Bank'ta tuttuğu kendi likiditesi ise 75\$ olmuştur.

Şimdi, Türk Bank'ın bir nedenle 1000₺ rezerve ihtiyacı olduğunu ve TCMB'nin piyasadan 50\$ almak istediğini varsayalım. Bu durumda Türk Bank TCMB'ye 50\$ satarak 1000₺ ihtiyacını karşılayabilir. Bu alış verişin ülke likit döviz varlıklarını değiştirmedeği açıktır. Öte yandan TCMB'nin hem brüt hem de net rezervleri 50\$ artmış olur. Tablo 1.c bu alış verişi bilançolar üzerinden göstermektedir.

Tablo 1.c: TCMB'nin Türk Bank'tan Dolar Alımı

TB		BB		Fed		TCMB	
Aktif	Pasif	Aktif	Pasif	Aktif	Pasif	Aktif	Pasif
Nostro BB -50\$		Fed -50\$	Vostro TB -50\$		BB -50\$		
TCMB +1000₺					TCMB +50\$	Fed +50\$	TB +1000₺

Şimdi de, TCMB'nin Türk lirası mevduatlar için bankalara uyguladığı zorunlu karşılık oranını 10% olduğunu varsayalım. Türk Bank'ın 1000₺ rezerv ihtiyacı müşterilerine 10.000₺ kredi vererek onlara yarattığı 10.000₺ mevduat nedeniyle ortaya çıkmış olabilir. Eğer böyleyse, Türk Bank'ın 1000₺ rezervi TCMB'den faizle borçlanmak yerine, dolar takas ve mutabakat

sistemine ödediği bazı küçük komisyonlar ve ihmal edilecek küçüklükte birim işletme maliyetleri nedeniyle kendisine neredeyse bedavaya gelen 50\$ ile satın almasının, Türk Bank'ın 10.000₺ kredi vererek para arzını 10.000₺ genişletmesini yüreklendirdiği düşünülebilir.

Şimdi ise, akışı tersine çevrilerim ve Türk Bank'ın bir Türk müşterisinin, Yunan Bank'ın bir Yunan müşterine 100\$ gönderdiğini düşünelim. Bu akışı bilançolar üzerinden göstermek için Tablo 1.a'daki bütün sayıların işaretlerini değiştirmek yeterlidir. Ancak, bu akışın gerçekleşmesi için Türk Bank'ın muhabir bankası B Bank'taki Nostro hesabında kullanabileceği 100\$'ı olması gerekir. Eğer yoksa ya bu 100\$'ı borçlanacak ya da, bir nedenden dolar borç bulamıyorsa, yaratacağı veya borçlanacağı liralarla ile satın almak zorunda kalacaktır. Dolar borçlanamaması durumunda 100\$'ı satın aldığı kurum, TCMB'de de satılabileceği 100\$ olmadığından, TCMB değilse kur yükselecektir.

Buraya kadar anlattıklarımız, İkili Açmaz çerçevesinin dayalı olduğu sermaye akışlarıyla, diğer bir deyişle, içeriye akan sermayenin yön değiştirip dışarıya akmasıyla bağlantılıydı. İkili Açmaz+ çerçevesi sermaye akışları yanı sıra yerel finansal piyasaların kurumsal yapısının evrimini de göz önüne aldığından, bir örnek olarak şimdi de yerel bankaların yerleşiklere verdikleri döviz kredilere bakalım.

Yukarıda, döviz kredileri kısmen serbestleştiren 7 Temmuz 1984 tarihli TPKK Hakkında 30 Sayılı Karar'dan söz etmiştik. 7 Ağustos 1989 tarihli TPKK Hakkında 32 Sayılı Karar da sermaye hesabını bir gecede neredeyse tam serbestleştirirken, yerel bankaların verebilecekleri döviz kredilerin kapsamını büyütmişti ama döviz geliri olanlar ve olmayanlar ayırımı yaparak döviz geliri olmayanlara döviz kredi kullanma izni vermemişti. 16 Haziran 2009 tarihinde dönemin Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Ali Babacan'ın talebiyle TPKK Hakkında 32 Sayılı Karar'a yapılan bir değişiklikle Türkiye'de yerleşik döviz geliri olmayan kişilere de belli sınırlar çerçevesinde, ancak, belli bir kullanım alanı veya amaç sınırlaması söz konusu olmadan döviz kredisi kullanma olanağı sağlandı. Ve bu uygulama, 25 Ocak 2018'de Resmi Gazetede yayımlanıp 2 Mayıs 2018'de yürürlüğe giren TPKK Hakkında 32 Sayılı Karar'da yapılan yeni bir değişikliğe dek sürdü. Sonrasında yerel bankalar yerleşiklere döviz kredi vermeyi neredeyse durdurdular.

Bunların ışığında, Türk Bank'ın yerel müşterisi TM'ye 100\$ döviz kredisi verdiğini düşünelim ve teknik ayrıntılardan kurtulmak için hem dolar, hem de lira faizlerini 0% kabul edelim. Türk Bank 100\$ krediyi verdiği TM'nin avrodöviz hesabına 100\$ mevduat yazdığından, bu

aşamada henüz bir kur riski ortaya çıkmamıştır. Türk Bank bir sonraki aşamada yarattığı 100\$ avrodöviz mevduat için 25\$ zorunlu karşılık bulacaktır. Türk Bank'ın bu karşılığı bulmasının birçok yolu vardır. Bu yollardan ilk akla gelen ikisi şunlardır: 1) 25\$ borçlanmak, 2) 500₺ yaratıp 25\$ almak. İlk yolda kur riski olmadığı açıktır. İkinci yol zorunluysa ortaya çıkan kur riskini telafinin geleneksel yolu ileride bir gün (vadede) 25\$ ödeyip 1000₺ almak üzere bir *forward* sözleşme imzalamaktır. Yani spotta 500₺ yaratıp 25\$ alırken, bir *forward* sözleşmeyle vadede 25\$ ödeyip 500₺ almak. Bu da bir *swap* sözleşmesine denktir. Dolayısıyla, kur riski ortaya çıkarmadan 25\$ zorunlu karşılık bulmanın bir alternatifi doğrudan bir *swap* sözleşmeyle spotta 500₺ yaratıp 25\$ alırken, vadede 25\$ ödeyip 500₺ almaktır. Biz, Türk Bank'ın 25\$ zorunlu karşılığı bir *swap* sözleşmesiyle sağladığını ve bu sözleşmeyi Yunan Bank ile imzaladığını varsayacağız. *Swap* sözleşmelerinin spot bacağı bilançoda, vade bacağı nazım hesapta (off-balance sheet) muhasebeleştirildiklerinden, Tablo 2'de bilançoların ve nazım hesapların işlemler tamamlandıktan sonraki halleri gösterilmiştir. Türk Bank'ın Yunan Bank'tan *swap* ile sağladığı karşılığın TCMB'ye aktarımı, Tablo 1.b'deki gibidir.

Tablo 2: Türk Bank'ın Müşterisine Dolar Kredi Verip Swapla Zorunlu Karşılık Tesisi

Bilanço									
TB		BB		Fed		AB		YB	
Aktif	Pasif	Aktif	Pasif	Aktif	Pasif	Aktif	Pasif	Aktif	Pasif
TM +100\$	TM +100\$				AB -25\$	Fed -25\$	Vostro YB -25\$	Nostro AB -25\$	
Nostro BB +25\$	Vostro YB +500₺	Fed +25\$	VostroTB +25\$		BB +25\$			Nostro TB +500₺	

Nazım			
TB		YB	
Aktif	Pasif	Aktif	Pasif
YB +500₺	YB +25\$	TB +25\$	TB +500₺

Tablo 2’den görüldüğü üzere, yerel bankaların yerleşiklere sağladığı döviz krediler, yalnızca TCMB’nin avrodöviz mevduatlarına uyguladığı zorunlu karşılık yükümlülüğü nedeniyle bile ülkenin döviz ihtiyacını artırmaktadır. Ayrıca, yerel bankalarca yaratılan avrodövizlerle dış ödeme yapılabilmesi için bulunan 25% gerçek döviz karşılık yeterli olmayacağından, kalan 75%’lik kısmın da gerçek döviz karşılığının bulunması gerekmektedir.

Buraya kadar anlattıklarımız, İkili Açmaz+ çerçevesinin dayalı olduğu sermaye akışları ve yerel finansal piyasaların kurumsal yapısının evrimiyle bağlantılıydı. İkili Açmaz++ çerçevesi bunların yanı sıra yerellerin döviz talebini de göz önüne aldığından, bir örnek olarak yerellerin yerel bankalardan döviz satın almalarına bakıp, bu bölümü bitirelim.

Varsayalım ki Türk Bank’ın yerel müşterisi TM, Türk Bank’tan lira mevduatındaki 2000₺ ile 100\$ satın almak istiyor. Türk Bank, müşterisi TM’den gelen emir sonrasında TM’in lira hesabından 2000₺ silip avrodöviz hesabına 100\$ yazdığından ortaya çıkan kur riskini yukarıda verdiğimiz kredi örneğindeki gibi telafi etmek zorunda kalacaktır. Yine Yunan Bank’la *swap* yaparak kur riskini telafi ettiğini varsayarsak, işlemler tamamlandıktan sonra bilançoların ve nazım hesapların son halleri Tablo 3’teki ve daha sonra 25\$ zorunlu karşılık tesisi Tablo 1.b’deki gibidir.

Tablo 3: Türk Bank’ın Müşterisine Dolar Satıp Swapla Kur Riski Telafisi

Bilanço									
TB		BB		Fed		AB		YB	
Aktif	Pasif	Aktif	Pasif	Aktif	Pasif	Aktif	Pasif	Aktif	Pasif
	TM -2000₺								
	TM +100\$				AB -100\$	Fed -100\$	Vostro YB -100\$	Nostro AB -100\$	
Nostro BB +100\$	Vostro YB +2000₺	Fed +100\$	VostroTB +100\$		BB +100\$			Nostro TB +2000₺	

Nazım			
TB		YB	
Aktif	Pasif	Aktif	Pasif
YB +2000₺	YB +100\$	TB +100\$	TB +2000₺

Tablo 2 ile Tablo 3'ü karşılaştırdığımızda görüyoruz ki bankaların yerellere avrodöviz satmalarıyla ortaya çıkan kur riski, döviz kredi verdiklerinde ortaya çıkan kur riskinin zorunlu karşılık oranının tersi (zorunlu karşılık oranı 25% ise dört) katıdır. Yani yerleşiklerin bankalardan döviz satın alması, ülkenin döviz ihtiyacını bankaların yerleşiklere döviz kredi vermesinden daha çok artırır. Dahası, yerel bankalar kur riski telafisi amacıyla *swapları* yabancı bankalarla yaparlarsa, yabancı bankalar ellerine geçen liralarla döviz alabilirler ki bu olduğunda ülkenin döviz ihtiyacı daha da yükselir.